

KİTAP İNCELEMESİ

Bahaeddin Ögel: *Türklerde Devlet Anlayışı* (13. Yüzyıl Sonlarına Kadar)

Yasin ŞEHİTOĞLU

Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi İşletme Bölümü
ysehito@yildiz.edu.tr

Büyük kültür tarihçimiz Bahaeddin Ögel'in Türklerde Devlet Anlayışı isimli eseri Türk Devlet Felsefesinin en somut özelliklerini içerisinde barındırmaktadır. On bir bölüm içerisinde birbirinden farklı konulara değinen Ögel, her konuyu detayları ile incelemiş ve Türk bilim hayatına bu önemli eseri bırakmıştır. Eserin ilk başlığının kâinat devleti olması verilen emeğin hem ne kadar derin olduğunu ortaya koymakta hem de meselenin asırlar ötesinden asırlar sonrasına ufuk açıcı bir ruhu olduğunu hissettirmektedir. Türk Devlet Felsefesinin başta İlâhi temelleri olmak üzere tüm temellerini ele alan Ögel, Devletin dayandığı temel ilkeleri de başarı ile okuyucuya sunmuştur.

Bu kitap incelemesi çalışması iki bölümden oluşmaktadır. İlk olarak Bahaeddin Ögel'in biyografisi okuyucuya sunulmuş akabinde ise eser hakkında yapılan incelemeye yer verilmiştir. Açıkça ifade etmek gerekir ki, bu inceleme bile bir değil birkaç inceleme ile

bitirilebilirdi. Zira Ögel, bu eserinde de kütüphanelerce ifade edilebilecek bir konuyu, ustalıkla bu hacimli eserine sığdırmıştır.

Bahaeddin Ögel Kimdir?

Elazığ'ın Çarşı mahallesinde 1924 yılında doğdu. Babası Harput eşrafından Mehmed Şemseddin Bey, annesi Nâdire Hanım'dır. İlk ve ortaokulu Elazığ'da, liseyi Malatya'da okudu. 1941 yılında girdiği Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun olduğu yıl Erzurum Lisesi'ne öğretmen olarak tayin edildi (1945). Erzurum Anıtlarında Altay-Türk Sanatının İzleri adlı ilk kitabıyla Ülkü Mecmuasında yayımlanan "Erzurum Tavan İşleri" ve "Erzurum Evleri" adlı makalelerini burada kaleme aldı. IV. Türk Tarih Kongresi'ne sunduğu "İslâm'dan Önceki Türk Devletlerinde Tımar Sistemi" başlıklı tebliğini beğenen M. Fuad Köprülü'nün aracılığı ile 4 Kasım 1947 tarihinde Ankara Hasanoglan Köy Enstitüsü tarih öğretmenliğine tayin edildiyse de enstitünün bazı bölümlerinin kapatılması yüzünden kararname dokuz gün sonra iptal edildi. Bunun üzerine görevinden istifa etti (17 Kasım 1947). Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Alman Sinolog W. Eberhard'ın danışmanlığında hazırladığı Uygur Devleti'nin Kuruluşu adlı doktora tezini tamamlamasının (1948) ardından mezun olduğu bölüme asistan tayin edildi (27 Ekim 1948).

Askerlik görevinden sonra 1953'te gittiği İran'da Türk İslâm tarihi açısından önemli şehirlerde dört ay boyunca araştırma ve incelemeler yaptı. Yurda dönünce kazanmış olduğu bursla bir yıllığına Almanya'ya gitti. 1953-1954 yıllarında Hamburg Üniversitesi'nde B. Spuler, O. Franke, A. von Gabain gibi Türk tarihi uzmanlarının yanında çalıştı. 18 Kasım 1955'te "Liao Devrinden Önceki Kitanlar" konulu teziyle doçent unvanını aldı. 1959-1961 yıllarında Almanya'da ilmî araştırmalarda bulundu. Tayvan hükümetinin bursuyla 1962-1963'te Taipei'deki National Cheng-Chi Üniversitesi'nde çalışma yaptı. Temmuz 1963'te Japonya'ya geçti. Orta Asya uzmanı Japon tarihçileriyle tanıştı. Taipei'de

bulunduğu sırada hazırlayıp profesörlük takdim tezi olarak sunduğu Sino-Turcica adlı eseriyle 27 Ocak 1965 tarihinde profesör oldu. Ankara Üniversitesi'ndeki görevinin yanı sıra 19 Mayıs Gençlik ve Spor Akademisi, Kara Harp Okulu ve Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde, Gazi, Selçuk ve Fırat Üniversitelerinde Türk kültür tarihi ve siyasî tarih konularında dersler verdi. 22 Ekim 1984'te tayin edildiği Tarih Bölümü başkanlığından 7 Mayıs 1986'da istifa etti. Türk Tarih Kurumu'nun aslı üyesi olan Bahaeddin Ögel, 7 Mart 1989'da Ankara'da vefat etti. Cenazesi 9 Mart'ta Kocatepe Camii'nde kılınan namazdan sonra Karşıyaka Mezarlığı'na defnedildi.

Almanca, İngilizce, Fransızca, Farsça, Çince, Moğolca ve Rusça bilen Bahaeddin Ögel, İslâmiyet öncesi Türk siyasî ve özellikle kültür tarihi üzerinde yaptığı çalışmalarla tanınır. Ögel, kültür tarihi çalışmalarında Türk kültürünü zaman ve mekân açısından bütün derinlik ve genişliğiyle ele almış, bir bütün olarak gördüğü bu kültürün köklerinin Orta Asya'da olduğunu, dallarının ise Avrasya'ya yayıldığını belirterek köklerle dallar arasındaki bağların ortaya konulması gerektiğini vurgulamıştır. Onun yaptığı ilmî çalışmalarda Orta Asya, Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet çizgisini esas aldığı görülmektedir. Yirmi cilt halinde planlayıp ancak dokuz cildini tamamlayabildiği Türk Kültür Tarihine Giriş adlı eserinde Türklerde köy ve şehir hayatını, ziraat ve yemek kültürünü, tuğ, bayrak, ordu, mehter, aile ve halk musikisi aletleri gibi konuları bütün ayrıntılarıyla inceleyen Ögel, Türk kültür tarihiyle ilgili araştırmaların XIX. yüzyılın sonlarında sinologlar, diğer yabancı tarihçiler ve filologlar tarafından başlatılmasını bir talihsizlik olarak nitelmiş, yabancı araştırmacıların Türk kültürünün özelliklerinden habersiz oldukları için tespit ve değerlendirmelerinde hata yapabildiklerini, bu sebeple Türk tarihi araştırmalarının Türk bilim adamlarınca yapılmasının gerekliliğini her fırsatta dile getirmiştir.

Eserleri: Erzurum Anıtlarında Altay-Türk Sanatının İzleri (Erzurum 1947); İslâmiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi: Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre (Ankara 1962); Sino-Turcica Çingiz

Han ve Çin'deki Hanedanının Türk Müşavirleri (Taipei 1964); Türk Kültürünün Gelişme Çağları (İstanbul 1971); Türk Mitolojisi (I-II, Ankara 1971-1989); Türk Kültür Tarihine Giriş (I-IX, Ankara 1978-1987); Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi (I-III, Ankara 1981); Türklerde Devlet Anlayışı: 13. Yüzyıl Sonlarına Kadar (Ankara 1982). Bahaeddin Ögel'in Türk Tarih Kurumu Belleten'i ile Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Türk Dünyası Tarih Dergisi, Vakıflar, Türk Kültürü ve Millî Kültür dergilerinde ve uluslararası dergilerde çok sayıda makalesi, tebliğleri, Türk Ansiklopedisi ve İslâm Ansiklopedisi'nde maddeleri yayımlanmıştır.¹

Kitap İncelemesi²

1. bölüm üç başlıktan oluşmaktadır. İlk başlık ise “**Türklerde Kâinat Devleti Anlayışı**” üzerinedir. “Evren imparatorluğu” düşüncesinin mitolojik temelleri, Türklerde, “evren (universal) Devlet” fikrinin temelleri, Türk Devletinin kuruluşunda, “gök, yer ve insan” üçlüsü, göğü, yeri yaratan ve Türk Devletini kuran yüce Tanrı bu başlık altında incelenmiştir. İkinci başlık ise “**Cihan ve Cihana Hükmeden**” adını taşımakta olup, dünya ve cihan anlamlarında kullanılan acunun anlamı ve bütün dünyanın hâkimi, Hakani “acuncu” anlayışı bu başlığın konularıdır. Son başlık ise “**Yeryüzü ‘Türk Devleti’ Halinde**” adını taşımaktadır. Devlet ve yurt toprağı; yönlenme ve teşkilât, mukaddes Devlet toprağı, Devlet ve vatan toprağı olan mukaddes yer ve sular ve koruyucu özellikleri bölümün diğer konuları arasında yer almaktadır.

2. bölüm ise **Türk Devleti ve Kâinat** kavramlarına odaklanmaktadır. Devlet teşkilatı ve yön kavramının beraber ele alındığı bu bölümde yurt ve vatan toprağının hangi anlamları taşıdığı irdelenmiştir. “Yukarıda gök ve aşağıda yer” anlayışı ile düzen, göğün altında ve insanın üzerinde “Türk kağı, “gök-yer” ile ilgili birleşik deyimler yine bu bölümde incelenmiştir.

¹ Yuvalı, 2007, s.22-23.

² Bu inceleme eserin 2016 basımından yararlanılarak yapılmıştır. *Türklerde Devlet Anlayışı (13. Yüzyıl Sonlarına Kadar)*. Ötüken Neşriyat, İstanbul.

İlgi çekici bir diğer bölüm ise 3. bölüm olan **Türk Devletinin İlâhî Temelleridir**. Dört başlık altında toplanan bu bölümün ilk başlığı din ve mitoloji temelleridir. Bu bağlamda Türk Devletinin ilâhî temelleri bu başlık içerisinde ele alınmış, Göktürk Devlet anlayışının dayandığı mitoloji ve destanlar incelenmiş ve Türklerde “yeryüzünün Hakanı” olma ile ilgili bazı semboller okuyucuya sunulmuştur. İkinci başlık ise Hakanın ilâhî özellikleri ile ilgilidir. Gök tarafından tahta çıkarılmış Hunların büyük Hakanı Mete, gök ile yer tarafından yaratılmış, ay ile güneş tarafından tahta çıkarılmış, Hunların büyük Hakanı Mete’nin oğlu bu başlığın altında incelenirken Hunlarda Hakan için Tanrının oğlu benzetmesinin yer alıp almadığı bu başlıkta tartışılmıştır. Hun Hakanının unvanı, “kürhan”: evren ve kâinatın Hakanı, “yaşlı ve üstün”: Mete’nin oğlunun unvanı ve dünya ve Devletin “kutup yıldızı” çevresinde dönmesi konuları burada ele alınmıştır. Üçüncü başlıkta ise kağanlık kutunu gökte bulma anlayışı incelenmiş gökten (kağanlığını) almış Türk bilge kağan, Türk kağanının (kut) bulması bu kısımda incelenmiştir. Göğe benzer gök’ün (tengri teg tengri) ne demek olduğu sorusuna cevap aranmıştır. Bölümün son başlığı ise doğum-kader ve Devlet üzerinedir.

4. bölüm **Hakan Seçimi ve Hakanın Sorumluluğu** ile ilgili olup iki başlıktan oluşmaktadır. Hakan seçiminde din töreni ve halkın kaynaşması ve Hakan seçimi anlayışının temelleri... İlk başlık içerisinde, Türk topluluklarının başlangıçta “askerî birlikler” hâlinde oluşmaları, Hakan seçimine halk ve boyun katılması, tahta çıkma törenleri, ant içirme töreni, Hakan seçiminde “yetenek ve liyakat” aranması ve Hakan seçiminde bilgelik, aklık ve soyluluk aranması bulunmaktadır. İkinci başlık ise eski ve köklü bir Türk geleneği olarak Hakanın kurultayda seçilmesi, tahta çıkmanın Türklerde anlamları ve tuğ dikme yolu ile han ilan etme konularını içermektedir.

5. Bölüm **Devlet Meclisi ve Kurultay** hakkındadır. Bu bölüm 5 başlık altında toplanmıştır. Birinci başlık kurultay anlayışının temelleri üzerinedir. Mete ile başlayan kurultay anlayışının ilk

dönemlerde sadece din töreni, bayram, yeme içme toyu, eğlenme ile yarışmayı içeren bir Devlet toplantısı olması, devamında yıllık büyük din töreni ile kurultayın bir arada yapılması bu başlığın temel konuları arasındadır. Kurultay, Milletin birleşmesi, kaynaşması ve din ile Devlet gücünü tek elde toplaması özelliklerine değinen incelemeler bu başlığın ilgi çekici konuları arasındadır. İkinci başlık ise kurultay ve divan çeşitleri hakkındadır. Töreyi kurma ve toplama kurultayı, kurultayın hangi gerekçelerle toplanması bu başlığın içerisinde ele alınmıştır. Üçüncü bölüm ise Hakan ve kurultay ilişkisi etrafında toplanmıştır. Kurultayın Devlet adına Hakanlar tarafından toplantıya çağırılması, kurultay veya divanın danışma meclisi özelliği, Dede Korkut Kitabında, hanlar hanı Bayındır Han'ın divanı, kurultay, toy ve divan toplantılarında, Hakanlık ve Devlet sembolü olan altın otağ, Devlet protokolü ve disiplini, kurultay veya divan otağının başlıca sembolleri bu başlık altında yer almıştır. Dördüncü başlık ise yoksullar için vergi ve şölen üzerinedir. Bu bağlamda şöleni sadece bir yemek yeme âdeti olarak değil yoksullar için toplanan bir vergi olarak ele alan Ögel, bölümün beşinci başlığında ise toy ve kurultayların yararlarını askeri ve ekonomik olarak incelemiş ve Türklerin halk toplantılarını, kurultay, divan ve Devlet danışma meclislerini nasıl adlandırdıkları incelemiştir.

6. Bölüm **Halk ve Devlet** kavramları üzerinedir. Türk Hakanının halkın kalbini kazanmak zorunda olması ile başlayan bu bölüme dair incelemeler, halkı “Devlet felsefesine göre” koruma, halkın, acımasız ve meşru olmayan Hakanları tutmaması, Han seçiminde halkın rahatını ve Devletin geleceğini düşünme, halk ile Hakan ve idarecilerin birbirleriyle kaynaşmış olmaları konuları ile devam etmektedir.

7. Bölüm **Devletin Halka Karşı Vazifeleri** başlığını taşımaktadır. Eğitmek, özen ve ihtimam göstermek, Devleti, Milleti ve töreyi düzene koymak, Milleti ve Devleti derleyip toplamak, nüfusu çoğaltmak, Türk Devletinin başlıca dileği olarak açığı doyurmak, çıplağı giydirmek, Millete zenginliğin bir sembolü

olarak altın, gümüş ve diğer değerli şeyler kazandırmak, Devlet ve Millet için kazanmak, halkı iskân etmek, Türkleri yeni alınan yerlere yerleştirmek, Devlet içinde asayiş, mal ve can güvenliği, millî birlik, anlaşma ve kaynaşma, rahatlık ile sosyal adâlet anlayışı, Devleti ve Milleti tutma ile idare etme işi ve dileği, Hakanın Millete, Millet in de Hakana işini gücünü vermesi, Devlet ve düzenin karışıp bulanması bu bölümün ana konuları arasındadır.

Kitabın en hacimli ve ana omurgayı oluşturan bölümlerinden biri olan 8. Bölümde **Türk Devletlerinin Dayandıkları Ana Prensip ve Düşünceleri** ele alınmış ve titizlikle incelenmiştir. Bu bölüm on alt başlıkta toplanmıştır. İlk başlık, Kut üzerinedir. Bu bağlamda, ruh ile kutluluk kavramları karşılaştırılmış, Göktürklerden, Müslüman Türklere “Devletli ve Saadetli” deyiş ve anlayışı, kut kavramının detayları, yaratılış, karakter ve irade, tecrübe ve gelenek, kader, liyakat, kemâlat, güzel huy, saygılaşma ve yüceltme, kutlanma, ululuk bulma, kutluluk dileme, ant ve yemin, Orta Asya’dan Anadolu’ya kut ve kıvanç kavramları incelenmiştir. Kutlu olmayı erdem in ve bilginin desteklediği, doğuşla değil hizmetle geldiği, kutluluğun Devlet sözü ile ilişkisi, Devlet kuşağı, kemeri ve kutluluk, Devlet nöbeti, kezik veya gezek, il kutun duruşu ve görünüşü, kutluluğun doğması ve uçması, kut’u, Devleti tutma ve kutlu, Devletli kalma, bereket ve uğur olarak kut ve kutluluk bu başlığın alt meseleleridir. Devlet ve kutluluk detayları ile incelenmiş, Hunlarda kut ve kutluluk, Türklere göre neyin mukaddes olduğu (örneğin Hakan mukaddes değildir ancak yer ve su mukaddestir), Hakan ile Tanrı ilişkisi, Hakanlığın sürekliliği ile davranışları arasındaki ilişki, eski Türk inanışlarının İslâmiyet ile bağdaştırılması ilgi çekici bir üslup ile ele alınmıştır. İkinci başlık ise Yarılgıdır. Yarılgı Anlayışının “Tanrı’nın izni ve kader” inanışından Osmanlılarda “mağfîret” manasına kadar gelişmesinin irdelenmesi ile başlayan kısım, yarılgı anlayışının ilk anlamlarına değinmekte ve Tanrı yarılgaması ile Hakan yarılgamasını ele alınmaktadır. Yüksek Devlet görevlileri tarafından yazılan buyruk anlamında kullanılan buyrultularda sebep ve davranış durumları, Göktürk kağanlarının

buyrultu ve fermanları ve Hakanın bilgelik ve hikmet dolu emri ve sözleri bu kısmın son parçasını oluşturmaktadır. Üçüncü başlık talih, nasip ve kismet kavramları ile ilgilidir. Türklerde, nasip ve kismeti karşılayan sözler, üleme ve üleştirme ile nasip ve kismetin ilişkileri, nasipli, kismetli ve kutlu “Millet”, nasipli ve kismetli Hakan, akıl ve bilgi karşısında talih ve kismet bu başlığın içinde incelenmiştir. Dördüncü başlık alplık ve şecâattir (yüreklilik, yiğitlik). Beşinci başlık Devlet ve bilgi ile ilgilidir. Türklere göre bilgili ve bilgisiz kişi, ululuk, Oğuzlarda bilge ve bilgelik, Devletlik ve Hakanlık Bilgisi, Türklerde bilgi çeşitleri, Devlet içinde kötü bilgi yayma ve kötü bilgi, bilgiyi öğrenme ve öğretme bu başlık içerisinde yer almıştır. Altıncı başlık bilge ve bilgelik adını taşımaktadır. Bu başlık altındaki Türk Devletlerinde bilge ve bilgelik anlayışı, bilgelerin çeşitleri ile ad ve unvanları, Böğü Kağan’dan İslâmiyet çağındaki Bilge Böğü’ye ve Ozan Devlet Bilgeleri konuları ilgi çekicidir. Yedinci başlık ise “külüg”, ünlü ve şöhretli kavramları ile ilgilidir. Ün (Kü) ve adın yayılması, ad, “unvan ve mevki” ile adlı ise, “ünlü” ilişkisi, adlı, adsız, çavlı, külüg, ünlü gibi şan ve şöhreti içinde toplayan ad ve unvanlar bu başlığın içerisinde açıklanmıştır. Sekizinci başlık güç ve güçlü olma ile ilgilidir. Tanrının Hakana verdiği güç, iktidar ve muktedir olabilen Türk Hakanlarının unvan ve sembolleri, Türk dilinde ve Türk inanışlarında adaletsizlik bu başlık altında incelenmiştir. Dokuzuncu başlık ise erk, saltanat ve kudret ile ilgilidir. Erk Türk veya erklig Türklüğü sözleri, saltanat kudreti bu kısımda ele alınmıştır. Onuncu başlık ise erdem, fazilet hakkındadır. 8. bölüm bu başlığa ait olan kişilerin, erlerin erdemi, erdemin Devlet ve Millet ile ilişkileri konularına bakış ile son bulmaktadır.

9. bölüm, **Vassal Devlet³ ve Halk İle İlişkiler** konusuna ayrılmıştır. Batının Türkleşmesinde uç boylarının rolü, vassal Devletler ile topluluklar, Türk Hakanı ile ilişkisi, bağlanma ve biat ile ilgili bazı Türkçe deyimler, teslim olma ve bağlanma sembolleri

³ Vassal Devlet: Tabi devlette denmektedir. İç işlerinde serbest, dış işlerinde bir devlete bağlıdır. Eflak, Osmanlı Devleti’nin vassalıydı.

ile davranışları, Türklerde, yabancı ve yad anlayışı bu başlık altında incelenmiştir.

10. bölümde ise Ögel, **Türk Töresini** incelemiştir. İlk olarak örf hukuku ve kanunları ele alan Ögel, bu başlık altında töreleri düzenleme, Türk töresini kaybetmiş millet, törenin yok olup yıkılması, töreyi kazanma anlayışı, milletin töreyi kazanması, töreye uygun olarak tahta çıkma, Devleti ve töreyi tutma ve düzenleme, töre anlayışının değişmeye başlaması, Türklerin kendi töre anlayışları ve bu anlayışları yeni dinlerle benzeştirme konu başlıkları ile incelemiştir. İkinci olarak Gelenekler ve Töre konusunu inceleyen Ögel, töre ve aile düzeni, yabancı gelenekler ve bu geleneklerin nasıl geldiği, Türklerin başlıca özellik ve karakterleri ile töre ve âdetler alt başlıklarına odaklanmıştır. Takip eden bölümlerde ise yasa, Çingiz Han yasası ve Uygurlar, Oğuz Han töresi ve Çingiz Han yasası, Çingiz Han “Kutadgu Bilig’i”, töre ile ilgili diğer deyimler, yargı, Oğuz Han töresi konularını ele almıştır.

11. bölümde Ögel, **Türklerde Halk ve Ordu** konusunu incelemiştir. İlk olarak ordu teşkilatı ve halk ilişkilerini ele alan Ögel, eski Türklerde “halk” ve “ordu” anlayışı ile Büyük Hun İmparatorluğu’nda ordu teşkilâtı konularını ele almıştır. İkinci olarak “komutan” ile ilgili bilgiler veren Ögel, Hunlarda “Bilgin-Asker”, Yani “Alp ve Bilge Komutan” anlayışını irdelemiştir. Takip eden bölümlerde soylu aile ve boy komutanları, komutanların tayin usulleri ve bölge ve boy komutanları hakkında bilgiler aktarılmış ve Hun boylarından çıkan ordular ve komutanlar, bölge ordularının Hun ordu merkezine bağlanmış olması, büyük boy komutanlıklarının “boy adları” ile adlandırılmaları, boy ve bölge komutanlarının başkente bağlılığını gösteren unvanlar, Devleti kuran Hun boylarına kız veren dünür boyların komutanlıkları, eski prens soylarının idare ettikleri “bölge” ve “ulus” orduları ve Hunların başkanvekilleri konularında detaylı bilgi verilmiştir. Bu bölümün altıncı alt başlığı Hunların ve Oğuz Boylarının düzeni ile ilgilidir. Hunlarda 24 Tümen kuruluşu, Orta Asya Türk ordu teşkilâtının “takvim” ve “zaman” birimlerine dayanması ile düzen

hakkında incelemelerini aktaran Ögel, “onlu”, “yüzlü”, “binli” ve “on binli” ordu teşkilâtının Orta Asya kökleri ile Avrupa’da yayılış tarihi ve Orta Asya’dan Avrupa’ya geçişi ile ilgili incelemelerini aktarmaktadır. Selçuk ve Osmanlı çağında devam eden diğer askeri taktik ve düzenler ile ilgili ilgi çekici bilgiler veren Ögel, yabancı ordular ve komutanları başlığı altında Türk İmparatorlukları içindeki Türk olmayan komutanlar, Türk ordularındaki yabancı kolordular ve yabancı asker kullanmayı Türk Devletlerinin bir zaafı olarak kabul eden bakış açılarını incelemiştir. Ek olarak ordu teşkilatında farklı birlikler açıklanmış, atlı ve yaya birlikleri, kağanın özel muhafızları ve tümeni, sınır ve garnizon tümenleri, Çin sınırındaki Türk kolonilerinin hukukî durumu, şehirlerin asayişi ve korunması ile görevli Türk garnizonları ve son olarak boy ve bölge orduları detayları ile incelenmiştir.

Kaynakça

- Ögel, B. (2016). *Türklerde Devlet Anlayışı (13. Yüzyıl Sonlarına Kadar)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Yuvalı, A. (2007). “Bahaeddin Ögel”. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 34, ss. 22-23). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.